

სიღრმისეული კონტამინაცია - პერსონაჟის შინაგანი მეტყველების მხატვრული ტრანსფორმაციის აუცილებელი პირობა¹

მარიამ ჩიქოვანი

აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

e-mail: mariam.chikovani.@atsu.edu.ge

<https://doi.org/10.52340/lac.2023.30.07>

სტატიაში განხილულია სიღრმისეული კონტამინაცია - მოვლენა, რომელიც პერსონაჟის შინაგანი მეტყველების მხატვრული ტრანსფორმაციისას ტექსტის სიღრმისეულ განზომილებებს მოიცავს, ადგილი აქვს ავტორის- მთხრობელის - პერსონაჟის სახეთა პერსპექტივების (პოზიციათა) კონტამინაციას, რაც იწვევს მათი ინდივიდუალური სივრცის და სხვადასხვა სახის ინფორმაციის კონტამინაციას: 1) ფაქტუალური, 2) სუბიექტურ-შემფასებლური, 3) სუპერ-სემანტიკური ინფორმაცია. ტექსტში ინდივიდუალური სივრცეების ურთიერთქმედების ხასიათი განსაზღვრავს ნაწარმოების მხატვრულ სპეციფიკას.

საკვანძო სიტყვები: შინაგანი მეტყველება, კონტამინაცია, პერსპექტივა.

მხატვრულ ნაწარმოებში (ისევე როგორც მეტყველებაში) გამოყოფენ ორ ძირითად მეტყველებით ფენას: 1. მთხრობელისეული ნომინალურ-გამომსახველობითი მეტყველება და 2. სხვათა სიტყვა (პერსონაჟის ან პერსონაჟთა მეტყველება). ორივე სამეტყველო პლანი ხასიათდება ინფორმაციულობით. სხვათა სიტყვაში ინფორმაციის ობიექტად გვევლინება პერსონაჟის გამონათქვამი - არა უშუალოდ მისი გარემომცველი სინამდვილე, არამედ ის, თუ როგორ გადატყდა ეს გარემომცველი სინამდვილე პერსონაჟის ცნობიერებაში: როგორ აღიქვა მან საგანთა და მოვლენათა რეალური ვითარება, რა გრძნობები, აზრები, ასოციაციები გაუჩნდა მასთან მიმართებაში. აქ საქმე გვაქვს ორმაგ (საფეხურებრივ) ასახვასთან: 1. მხატვრული სინამდვილის ასახვა პერსონაჟის ცნობიერებაში, რაც ვერბალიზაციის გზით ფორმდება როგორც შინაგანი ან გარეგანი მეტყველება. 2. ამ შინაგანი ან გარეგანი მეტყველების ასახვა მხატვრულ ტექსტში. პირველი საფეხური შეიძლება მოვიაზროთ, როგორც პირველადი

¹ წაკითხულია მოხსენებად ჰუმანიტარულ და პედაგოგიკურ მეცნიერებათა განვითარების ფონდისა და აწსუს-ს ერთობლივ საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციაზე „ენა და კულტურა“, VIII, 2023.

მეტყველების დონე, ხოლო მეორე საფეხური, როგორც ამ დონის “მხატვრული ტრანსფორმაცია”.

სხვათა სიტყვა მხატვრულ ტექსტში გადმოიცემა სამი სტრუქტურული ფორმის საშუალებით: პირდაპირი ნათქვამი, ირიბი ნათქვამი და არასაკუთრივ პირდაპირი ნათქვამი. პირდაპირი და ირიბი ნათქვამისაგან განსხვავებით, სხვათა სიტყვის მხატვრული ტრანსფორმაციისას კონტამინაცია

მოიცავს აღნიშნული მოვლენის ყველა ასპექტს: კომუნიკაციურს, სინტაქსურს, მორფოლოგიურს და სტილისტურს. კონტამინაცია აპნ-ისკატეგორიული ხასიათის ნიშანია. მისი კატეგორიული ბუნება დასტურდება ინგლისურსა და ქართულ ენებში, იქ, სადაც სახეზეა ერთი პირის მეტყველების (გარეგანი ან შინაგანი) ან კიდევ მისი თვალსაზრისით, საგანთა და მოვლენათა მისეული ხედვის “გადანერგვა” მეორე პირის მეტყველებაში. “გადანერგვის” შედეგად მიღებულ გამონათქვამში ერთმანეთს შეერწყმის ორი პერსპექტივა (“პირველადი მეტყველების” სუბიექტისა და მთხრობელის პერსპექტივა). მთხრობელის სამეტყველო პლანი არ აღიქმება აბსოლუტურ დომინანტად (როგორც ეს ხდება წმინდა საავტორო თხრობაში) და არც გაბატონებულ, წარმმართველ მოვლენად (როგორც ირიბი მეტყველების დროს). “სხვათა სიტყვა” (პერსონაჟის ფაქტიური მეტყველება, ხილვა, განცდა) ასეთ გამონათქვამში შეიცავს როგორც ავტორის სამეტყველო პლანისადმი დაქვემდებარების მარკერებს, ისე მარკერებს, რომლებიც გამოავლენენ სუბიექტური აზროვნების, მეტყველების, აღქმის, შეგრძნების და სხვ. ინდივიდუალურ ნიშნებს. როცა სხვათა სიტყვის გადმოტანა ხდება ჩვენს მეტყველებაში, ის გარადაუვალად იძენს ტავის თავში ახალ, ჩვენეულ გაგებას და შეფასებას, ანუ ხდება ორხმიანი.განსხვავებული შეიძლება იყოს ამ ორი ხმის ურთიერთმიმართება [მ. ბახტინი 1979].

“She recollected the words of Theodore! The impact of these words whose truth she no longer doubted again alarmed her. Why did he trouble himself to come from the chateau on purpose to hint her danger, if he didn't wish to preserve her... That some evil hovered over her she couldn't disbelieve, but what it might be she was unable to guess. Monseur and Madame La Motte were her friends and who else beyond the reach of her father could injure her? But why did Theodore say she was deceived? She found it impossible to extricate herself from the labyrinth of conjecture, but endeavored to command her anxiety till the following day.”

Ann Redcliffe

ნაწყვეტში მხოლოდ პირველი და ბოლო წინადადება შეიცავს წმინდა საავტორო თხრობას. პირველი წინადადება ჩამბმელი რემარკის როლში გვევლინება და ტრანსფორმირებული გამონათქვამის ნამდვილ სუბიექტზე მიუთითებს She recollected the

words of Theodore. მომდევნო წინადადებაში იგრძნობა პერსონაჟის შინაგანი ფიქრის რეპროდუცირება. მთხრობელის ხმა თითქოს მიჩუმდება. პერსონაჟის ხმის ინდივიდუალობის შენარჩუნებას ხელს უწყობს კითხვითი კონსტრუქციების გამოყენება. დანარჩენი წინადადებები შეიცავს ცალკეულ ლექსიკურ ფრაგმენტებს, რომლებშიც იგრძნობა ეჭვით შეპყრობილი გმირის განცდების სუბიექტური შეფასება the impact of these words, what it might be, the labyrinth of conjecture. ამავე წინადადებებში ფიქსირებულია მთხრობელის სამეტყველო პლანიც. სეგმენტში გამოიყოფა გრამატიკული ნიშნები, რომლებიც მიანიშნებენ პირველადი მეტყველების მთხრობელის სამეტყველო პლანისადმი დაქვემდებარებას. გრამატიკის დონეზე გვაქვს ნაცვალსახელისა და ზმნის მე-3 პირის ტრანსპოზიციური ფორმა, დროის გადაწევა. მთხრობელის პლანი შეიგრძნობა არა მარტო მატერიალურ (ექსპლიციტურ) პლანში, არამედ მას ინფორმაციული და კომუნიკაციური დატვირთვა აქვს. ფაქტუალური ინფორმაციის დონეზე მკითხველი ღებულობს ინფორმაციას პერსონაჟის ცხოვრებაში მოახლოებულ საფრთხეზე, რაც მის შიშსა და გაოცებას იწვევს. ის ცდილობს ამოიცნოს თეოდორის სიტყვების საიდუმლო. აქ ჩნდება პერსონაჟის მეტყველება, რომლის პროცესშიც ხდება რეფერენტული სიტუაციის თავისებური (გრძნობადი) განმარტება. ფორმდება პირველადი მეტყველება. ტექსტის დონეზე პირველადი მეტყველება “გადაინერგება” მთხრობელისეულ მეტყველებაში და ადგილი აქვს მეორად ნომინაციას, რომლის მიზანია, აღადგინოს არა მარტო ის, რას ფიქრობდა გმირი, არამედ როგორ თქვა ეს საბოლოოდ. შედეგად იქმნება გმირის სულიერი მდგომარეობის ამსახველი ადეკვატური სურათი - (ინფორმაცია ტექსტის დონეზე).

ამგვარად, ნაწყვეტში შეიმჩნევა სხვადასხვა დონის ინფორმაციისა და სხვადასხვა კომუნიკაციური მიმართულების ”გადაჯაჭვა”. თუ პირველადი ნომინაციის დონეზე იგრძნობა პერსონაჟის (Adeline) მისწრაფება, რომ ახსნას მეორე პერსონაჟის (Theodore) სიტყვების საიდუმლო, მოსალოდნელი საფრთხის მასშტაბები და ხასიათი, მეორადი ნომინაციის დონეზე მხატვრული ტექსტის დონეზე) იკვეთება ავტორის მისწრაფება - შექმნას მის მიერ დახატული გმირის (Adeline) გრძნობების უტყუარობის ილუზია.

“დარეჯანი იმედს მაინც არ ჰკარგავდა, იმდენი სხვადასხვა ფერის და სხვადასხვანაირად შელოცვილი ქვები შეიბა და კაბის უბეზეც დაიკერა, რომ მართლა იმედი უნდა ჰქონოდა და ჰქონდა კიდევ. თუ აქამდინ არ ეყოლა, ეს იმიტომ, რომ ლუარსაბმა ხატს დაამუნათა და წააყვედრა - “შორს არისო”, თორემ ეს დამუნათება და წაყვედრება არა ყოფილიყო, ეხლა შვილი ეყოლებოდა დარეჯანს კალთაში. “ **ი. ჭავჭავაძე**

ერთი შეხედვით ეს ტექსტი შეიძლება მთლიანად მოვაქციოთ ავტორისეული მეტყველების ფარგლებში, მაგრამ დაკვირვებული წაკითხვა ცხადყოფს, რომ აქ დომინირებს

პერსონაჟის ხმა: ნაწყვეტის აზრი, ლექსიკა დარეჯანის გონებრივი განვითარების დონეს შეესატყვისება - მისი შინაგანი რწმენით არის გამსჭვალული. აქვე რეალიზებულია ავტორისეული სამეტყველო პლანიც (იმავე ენობრივი მასალით, რითაც პერსონაჟისა). პერსონაჟი მსჯელობს სერიოზულად, ავტორი კი დასცინის მის სერიოზულობას და სიბეცეს (ორი პოზიციის სინთეზი) - პერსონაჟის რწმენა და ავტორის ირონია ერთი გამონათქვამის ფარგლებშია მოცემული.

ორივე მაგალითში კონტამინაცია საკომუნიკაციო დონეზე გულისხმობს გამონათქვამის პირველადი სუბიექტისა და მოსაუბრის სამეტყველო პლანთა ურთიერთშეღწევადობას.

გრამატიკულ დონეზე კონტამინაცია მოიცავს პირდაპირი და ირიბი ნათქვამის სტრუქტურულ ფორმათა მახასიათებლებს (ხდება ამ ორი ფორმის ლექსიკური, მორფოლოგიური და სინტაქსური ნიშნების შერწყმა). სახეზეა როგორც მოსაუბრის სამეტყველო ნაკადისადმი დაქვემდებარების მარკერები (ზმნისა და ნაცვალსახელთა ტრანსფორმაციული ფორმები, დროის გადაწევა), რაც ირიბი ნათქვამის სტრუქტურის არსებით ნიშნთა რიგში დგას, ასევე მეტყველების ინდივიდუალურობის, თვითმყოფადობის მაჩვენებელი მარკერები (პირველადი მეტყველების ლექსიკა, სინტაქსური კონსტრუქციები, ინტონაცია). ჩვენი დაკვირვებით, ეს არის კონტამინაცია სტრუქტურის დონეზე, რომელიც წარმოაჩენს სიღრმისეულ კონტამინაციას - სუბიექტურ-ობიექტურ პლანთა და პერსპექტივათა შერწყმას. იქმნება ერთგვარი პოლიფონია: ყოველი სიტყვა, ყოველი ფრაზა იძენს ახლებურ შეფერილობას, ხდება სამმაგი ინფორმაციის მატარებელი. პირველადი მეტყველების დონეზე იგი შეიცავს ინფორმაციას სინამდვილის ფაქტებისა და მოვლენების შესახებ, ნაწარმოების დონეზე კი გარდაიქმნება ინფორმაციად თვით პერსონაჟის პიროვნების შესახებ. ორივე ერთად გვაძლევს ინფორმაციას ავტორის “პოზიციის” შესახებ.

მაშასადამე, შეიმჩნევა სამი სახის ინფორმაციის კონტამინაცია: 1. ფაქტობრივი, 2. სუბიექტურ-შემფასებლური, 3. სუპერ-სემანტური ინფორმაცია.

ამ მოვლენას ჩვენ ვუწოდებთ სიღრმისეულ კონტამინაციას, კონტამინაციას სტრუქტურის დონეზე კი, შესაბამისად ზედაპირულ კონტამინაციას.

სიღრმისეული კონტამინაცია ახდენს პერსონაჟის როგორც უშუალო სამეტყველო რეაქციების, ისე პერსონაჟის პერცეფციული და ვიზუალური აქტების (ხედვა, აღქმა, ბუნდოვანი განცდა, ასოციაციათა და ხილვათა ფრაგმენტები) რეპრეზენტირებას.

სიღრმისეული კონტამინაცია ამოტივტივდება ტექსტის ზედაპირზე სუბიექტურად შეფერილი ლექსიკის საშუალებით - გამოიყენება ცალკეული სიტყვები და

სიტყვათშეთანხმებები, რომელთა აზრობრივი დატვირთვა ღებულობს კონცეპტუალურ მასშტაბებს, რომელიც ხშირად ცნობიერდება მაკრო კონტექსტურ ჭრილში (ზოგჯერ მიკრო კონტექსტშიც):

“Aching, fighting the ache, she struggled up, wrapped about her a shabby cloak, which one of the maids had abandoned in fight, and in the darkness staggered out to find help. As she came to the highway she stumbled and lay under the hedge unmoving like a hurt animal, on hands and knees. She crawled back into the lodge and between times, as her brain went dark, she nearly forgot the pain in her lodging for Martin. She was bewildered. She was lonely. She dared not start on her long journey without his hand to comfort her. She listened to him – listened – tense with listening.” **S. Lewis**

მოცემულ ნაწყვეტში შეიმჩნევა ორი პროცესი: ა) პერსონაჟის შინაგანი განცდების ობიექტიზაცია, ბ) ამ განცდების შესახებ ავტორისეული მონათხრობის სუბიექტიზაცია.

ავტორისეული “სიტყვის” სუბიექტიზაცია მიღწეულია ემოციური სინტაქსის, ემოციურად შეფერილი ლექსიკის გამოყენებით. პირველადი მეტყველების დონეზე პერსონაჟის სულიერი მდგომარეობა ვერბალიზაციას არ ემორჩილება. იგი ერთდროულად, გლობალურად შეიგრძნობს ფიზიკურ ტკივილსა და სულიერ ღელვას, მხოლოდ ცალკეული ფრაგმენტი გაივლის ცნობიერებას one of the maids; like a hurt animal.

ნაწყვეტის მეორე ნაწილში უკვე ფიქსირდება შინაგანი მეტყველება. წინადადებები ხასიათდება ერთგვაროვანი სინტაქსური აგებულებითა და ძლიერ საგრძნობი შინაგანი კავშირით, რომელიც იგება კომუნიკაციური პროგრესიის გამჭოლი რემის მოდელით (T1 – R1 T1 – R2 T1 – R3). იგი ქმნის პერსონაჟის შინაგანი განცდების გრადუალური გახსნის, მისი მდგომარეობის და მისწრაფებების გაცნობიერების ეფექტს.

ნაწყვეტში განსაკუთრებული ინფორმაციული დატვირთვით ხასიათდება ფრაზები like a hurt animal; she dared not start on her long journey. პირველი ფრაზა ახდენს პერსონაჟის სუბიექტური შეფასების რეალიზაციას თავისი კონკრეტული ფიზიკური მდგომარეობის შესახებ - Lying under the hedge unmoving – (პერსონაჟის სუბიექტური პერსპექტივა). იგივე ფრაზა აღიქმება, როგორც პერსონაჟის ცხოვრების ავტორისეული შეფასება (ავტორისეული პერსპექტივა). მეორე ფრაზა, თავის მხრივ, წარმოადგენს ევფემურ პერიფრაზას to start on her long journey = to die. პერსონაჟის ნააზრევის ასეთი გადმოცემა ხელს უწყობს სიღრმისეული კონტამინაციის გამოვლენას.

“ ბოლოს გამოერკვა ქალი, თავი გაინთავისუფლა. მცირე ხანს გარინდებული იჯდა და დასჩერებოდა ნიადაგს. ლელვის ტოტებს ქარი ატოკებდა ოდნავ. მათი აჩრდილი ფოფინებდა

მიწაზე, როგორც ათასი ბანჯგვლიანი თათი რომელიღაც ზღაპრული დათვისა.” კ. გამსახურდია

ნაწყვეტში აღწერილია პერსონაჟის კონკრეტული ქმედება მოცემულ სიტუაციაში (1 წინადადება) და ამ ქმედების ფონის აღწერა (მე-2,3 წინადადება). აღწერა ხდება პერსონაჟის პოზიციიდან, ეს არის დეტალის (ლელვის ხე) მისეული ხედვა და განცდა. ამ რაკურსში (მე-2,3) წინადადების ყოველი სიტყვა კონცეპტუალურ მასშტაბებს იძენს. განსაკუთრებული “პოლიინფორმაციულობით” გამოირჩევა დეტალები “ლელვის ტოტების როკვა” და აჩრდილთა ფოფინი”. მათ ზედაპირზე ამოაქვთ ურთიერთმიმართების სიღრმე (ობიექტ-სუბიექტური ურთიერთმიმართება), რომელიც გაიაზრება ორი თვალსაზრისით: ა) პერსონაჟის და მთხრობელის პერსპექტივათა ურთიერთმიმართება, ბ) პერსონაჟის გარე სამყაროსა და შინაგანი სამყაროს პერსპექტივათა ურთიერთმიმართება. წინადადებათა სემანტიკურ ჭრილში ამოტივტივდება რამდენიმე პარალელი, რომელიც ქვეტექსტის დონეზე მოცემულ სიტუაციაში ხატავს პერსონაჟის სულიერ მდგომარეობას (ტოტების ტოკვა - დედისიმედის შემკრთალი სულის ტოკვა, ტოტების აჩრდილთა ფოფინი მიწაზე - შიშის აჩრდილთა ფოფინი დედისიმედის სულში). ნაწყვეტში ასევე ფიქსირებულია ასოციაციური ხილვის ფრაგმენტი, რომელიც წამით გაიელვებს პერსონაჟის ცნობიერებაში (ათასი ბანჯგვლიანი თათი რომელიღაც ზღაპრული დათვისა) და ტექსტში აღიქმება როგორც მიგნებული შედარება, რომელიც პერსონაჟის პოეტური ხედვის უნარზე მეტყველებს. კონტექსტის დონეზე ხაზს უსვამს მოცემული სიტუაციის უჩვეულობას პერსონაჟისათვის (ასოციაცია: ზღაპრული/უჩვეულო). კონცეპტუალური ინფორმაციის დონეზე ეს არის პერსონაჟის ცხოვრების მეტაფორული გააზრება (ავტორის პერსპექტივა): ბედისწერა-ზღაპრული დათვი - რომელიც ათასი ბანჯგვლიანი თათით ჩასჭიდებია პერსონაჟის არსებობას - ფიზიკურს, სულიერს, სოციალურს - და თავის ნებაზე წარმარავს მას. როგორც ვხედავთ და როგორც ამას ანალიზი ცხადყოფს, მოცემულ ნაწყვეტში კონტამინაცია ღრმა და მასშტაბურია, მაგრამ ზედაპირზე იგი მხოლოდ ლექსიკის დონეზე მჟღავნდება. გრამატიკის დონეზე აქ წმინდა საავტორო თხრობაა - არ შეიმჩნევა ორი სტრუქტურის, პირდაპირი და ირიბი ნათქვამის ინტერფერენცია.

მოყვანილი მაგალითების ანალიზმა გვიჩვენა, რომ სიღრმისეული კონტამინაციის არსებობა ყოველთვის არ გულისხმობს ზედაპირული კონტამინაციის არსებობას. მოცემულ მაგალითებში აშკარაა სიღრმისეული კონტამინაცია - ორი პერსპექტივის, ორი პოზიციის (პერსონაჟისა და მთხრობელის) შერწყმა, რომელსაც მიყვავართ სხვადასხვა დონის ინფორმაციის “გადაჯაჭვამდე”. იგი ზედაპირზე ამოტივტივდება მხოლოდ ცალკეული

სიტყვებისა და სიტყვათშეთანხმებების საშუალებით. აქედან გამომდინარე, შეიძლება დავასკვნათ, რომ სწორედ სიღრმისეული კონტამინაცია - ორი პერსპექტივის, ორი პოზიციის (პერსონაჟისა და მთხრობელის) შერწყმა განაპირობებს ნაწარმოების შინაარსობრივ-კონცეპტუალური ინფორმაციის წვდომას მკითხველის მიერ, ორივე, ინგლისურ და ქართულ ენებში.

ლიტერატურა:

1. ნათაძე მ. (1965): *შექსპირის ხელოვნება*. გამომცემლობა „ლიტერატურა და ხელოვნება“. თბილისი.
2. მეგრელიშვილი მ. 1986: ზმნის ფუნქციურ სემანტიკური კატეგორიები ინგლისურ ენაში. გვ. 119. გამომცემლობა „განათლება“. თბილისი,
3. საყვარელიძე ნ. (1972): მონოლოგურ მეტყველებაში კითხვითი სტრუქტურების ექსპრესიული ხასიათი. “უცხოური ენები სკოლაში”, #3. თბილისი.
4. საყვარელიძე ნ. (1975): მხატვრულად ტრანსფორმირებული შინაგანი მეტყველების ასახვის სტრუქტურულ-კომპოზიციური ფორმები (ინგლისური და ამერიკული ლიტერატურის მასალაზე). საკანდიდატო დისერტაცია (ხელნაწერი). თბილისი.
5. ახვლედიანი ც., ყუფარაძე გ., გაბუნია ქ., პიროვნების მახასიათებელი ფსიქოლოგიური და ფიზიოლოგიური ასპექტები თანამედროვე ფრანგული და ინგლისური ენების იდიომატურ გამონათქვამებში, მიხედვით, ჰუმანიტარულ და პედაგოგიკურ მეცნიერებათა განვითარების ფონდის სამეცნიერო რეფერირებადი ჟურნალი „ენა და კულტურა: №25, 2021, გვ. 9-16, <https://enadakultura.com>
5. Wierzbicka A. (1974): The Semantics of Direct and Indirect Discourse. Papers in Linguistics. Vol. 7.
6. Андриевская А. А. (1967): Несовершенно-прямая речь в худ. прозе Луи Арагона. Гос. Университет им. Т. Г. Шевченко, 170с. Киев.
7. Бахтин М. М. (1979): Проблемы поэтики Достоевского Москва Советская Россия.
8. Виноградов В. В. (1981): О теории художественной речи. Высшая школа. Москва.
9. Гончарова Е. А. (1984): Пути лингвистического выражения категории автор-персонаж в художественном тексте. Изд. Томск. ун-та. 147с. Томск.
10. Полташевская, Е. С. (1969): Особенности употребления видо-временных глагольных форм в несовершенно-прямой речи в современном английском языке. Вопросы передачи чужой речи. Львов.

Chikovani Mariam

Akaki Tsereteli State University

Deep contamination – an ideal vehicle for the artistic transformation of character’s inner speech

Abstract

In this article special emphasis is placed on the process of deep contamination as a means of artistic transformation of character’s inner speech in a literary text. Contamination occurs when the narrator’s speech merges with that of a character. Contamination of author-narrator-character perspectives embodies the contamination of their individual spaces and various types of information: 1) factual; 2) subjective-assertive; 3) super semantic information. Consequently, deep contamination determines an extremely true value of a literary text.

რეცენზენტი: პროფესორი მანანა ლარიბაშვილი